

OVERHEIDSGEWELD

door: Gerard Legebeke

De foto's in dit katern zijn uit het fotoboek "Dodewaard gaat dicht '81", dat half november zal verschijnen. Het zal 76 pagina's tellen, ongeveer 120 foto's bevatten en een tientje gaan kosten.

Dodewaard 1981. Een demonstratieve aktie tegen de kerncentrale – weinig anders van opzet dan de aktie een jaar eerder – wordt gesmoord in CS-gas en 'spontane reakties van omwonenden'. Wat was er anders dan in 1980, toen de aktie, ondanks grimmige taferelen, min of meer volgens plan verliep? Gerard Legebeke was in Dodewaard en onderzocht de strategie die tegen de demonstranten werd gevolgd. Het lijkt erop alsof men de achterburo's gedachte scenario's koste wat kost in praktijk gebracht wilde zien.

Foto Goos van der Veen

HET DRAAIBOEK VAN DODEWAARD

"Soms acht de politieke overheid geweld onvermijdelijk, terwijl zij zich tevens realiseert dat haar aktie tot een storm van protest aanleiding kan geven. In dat geval hanteert zij een marginaliseringsstrategie. (...) Marginaliseringsstrategieën bestaan daaruit, dat een aan te vallen groep wordt voorzien van negatieve kenmerken. Daardoor wordt zo'n groep naar de sociale marge van de samenleving gedrukt. Het moet een groep worden, waarmee geen fatsoenlijk mens meer iets te maken wil hebben; volkshvijanden, gevaarlijke gekken, onverantwoordelijke elementen. Tegen sociaal uitgestoten is geweld ter disciplinerende ring acceptabel en te rechtvaardigen, ja gewenst. (...) Bij de marginaliseringsstrategie moet de protesterende groep rekening houden met een harde geweldskonfrontatie met de overheid. De kompromisbereidheid is gering, hoewel het politieke belang van het konflikt wordt erkend. Dit onveilige signaal wordt nog versterkt wanneer de overheid tot mobiliseringsstrategieën overgaat. De protesterende groepen worden niet alleen in een sociaal isolement gedreven, maar ook dreigen de zeisen en hooivorken der geakiveerde bevolking. Geweldsexcessen zowel van overheid als van partikulieren komen in dergelijke uitzonderingssituaties voor en zijn dan gemakkelijk te rechtvaardigen". Een beknopte samenvatting van het scenario voor het overheidsoptreden tegen de anti-kernenergiebeweging rond de Dodewaard-aktie van afgelopen september? Nee, een bespreking, uit 1979 al, van de strategieën ter handhaving van het geweldsmon-

nopolie van de staat en van de – al dan niet vrijwillige – gehoorzaamheid van de bevolking aan het bevoegd gezag. De citaten komen uit een studie over overheids geweld in Nederland van de hand van P. van Reenen, ex-politieman, ex-docent aan het Studiecentrum voor Hogere Politieambtenaren en op het ogenblik medewerker in de top van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Dokumentatie Centrum van het ministerie van justitie. Volgens Van Reenen horen deze marginaliserings- en mobiliseringsstrategieën bij situaties, dat de "dwarsliggende groep of haar grieven" zoveel werfkracht hebben, "dat politiek machtsverlies te vrezen valt". Aan overheidszijde bestaat er geen mogelijkheid of bereidheid om het konflikt op te lossen of op de grieven in te gaan. Deze karakterisering lijkt op het lijf geschreven van een buiten-parlementaire beweging als de anti-kernenergiebeweging in Nederland. De laatste jaren heeft die enorm aan invloed en aanhang gewonnen. Niet alleen door algemeen aanvaarde middelen als demonstraties maar juist ook door verdergaande, direktere akties als blokkades. Was er onder het kabinet-Den Uyl nog sprake van de bouw van drie nieuwe, naast de twee al bestaande kerncentrales, sinds de blokkade-aktie bij de kerncentrale in Dodewaard in oktober 1980 gaat de discussie uitsluitend nog over het al dan niet sluiten van de twee bestaande centrales. Ondanks het inspringen van politieke partijen, de aankondiging van een brede maatschappelijke

diskussie, enz. is de anti-kernenergiebeweging in Nederland alleen maar krachtiger geworden.

Publieke opinie klaargestoomd

Het proces van "isolering van een politiek gezien bedreigende groep van de rest van de bevolking" (Van Reenen) kwam wat de Nederlandse anti-kernenergiebeweging betreft na de blokkade-aktie van oktober 1980 duidelijk op gang. Het voortouw werd hierbij niet genomen door één van de politieke bestuurders, zoals te verwachten zou zijn, maar door de leiding van het politieapparaat. Kolonel Fijlbrief, als kommandant van het rijkspolitiedistrikt Nijmegen de hoogste politie-funktionaris bij akties rond de Dodewaardse kerncentrale, begon in de pers verhalen rond te strooien over een harde en agressieve kern die zich binnen de anti-kernenergiebeweging sinds enige tijd zou aftekenen. Ook op momenten dat anti-kernenergie-akties zich niet in zijn distrikt afspeelden, was hij maar al te bereid zijn waarschuwend vinger op te heffen. Zo verklaarde Fijlbrief afgelopen juni naar aanleiding van de blokkade-aktie bij de Almelse ultracentrifugefabriek in het dagblad Trouw over die zgn. 'harde kern': "Deze mensen zeggen: uw democratie is de onze niet. Je komt ze ook in andere bewegingen, zoals de kraakbeweging, tegen. Hun aantal binnen de anti-kernenergiebeweging neemt toe en gezien de methoden waarvan gebruik wordt gemaakt en de wapens die

we na de laatste aktie bij Dodewaard hebben gevonden, kun je de kans niet uitsluiten dat deze groep afglijdt naar de hoek van het terrorisme". Hij bracht een scheiding aan tussen de harde kern ("lui die, dacht ik, helemaal niet zo principieel tegen kernenergie zijn, maar altijd te vinden zijn waar wordt geprotesteerd") en de "ideële tegenstanders van kernenergie". (Volkskrant, 23 april '81) De publieke opinie werd langzaam klaargestoomd voor gewelddadig politieoptreden tegen de anti-kernenergiebeweging. In eerste instantie alleen tegen de groep "kwaadwillenden", later ook tegen de beweging als geheel. Op tweede paasdag van dit jaar trad de ME voor het eerst met hard geweld op bij de Dodewaard-centrale. Zogenaamd om een groepje dat "uit was op konfrontatie met de politie" aan te pakken, maar in feite werd ingehakt op een kleine zitblokkade voor de centrale. Fijlbrief in Trouw: "Wie geweld wil, duikt het best onder in de massa. De kwaadwillenden zijn moeilijk te scheiden. Op tweede paasdag bij Dodewaard is het gelukt selectief op te treden: de gewelddozen hebben toen de tijd gekregen weg te gaan. Maar dat zal in een grote massa niet altijd lukken". Per slot van rekening kozen die 'goedwillende geweldlozen' er volgens Fijlbrief zelf voor om in zo'n "gemengde aktie" samen met die harde aktievoerders op te trekken. "Deze geweldloosheid is voor mij wat hypokriet", merkte Fijlbrief in de Volkskrant op. Bij de nadering van de blokkade-aktie van september 1981 doken d

soort geluiden steeds frekwenter op. Nu mengden ook politici zich in het koor. Eerst vooral vanuit de rechtse hoek. *Geertsema*, commissaris van de koningin in Gelderland, demissionair minister van binnenlandse zaken Wiegels en de waarnemend VVD-burgemeester van Dodewaard *Goldberg* verdrongen elkaar om de antikernenergiebeweging verdacht te maken. Maar ook vanuit de sociaal-demokratische hoek liet men zich niet onbetuigd. PvdA-voorzitter *Van den Berg* wierp zich op als goeroe van de geweldloze actie en werkte met zijn uitlatingen flink mee aan de negatieve beeldvorming over de antikernenergiebeweging. Na afloop van de actie sloot ook de nieuwe PvdA-minister van binnenlandse zaken *Van Thijn* aan in de rij. Van Reenen noemt niet voor niets als een van de twee functies van marginaliseringsstrategieën "een extra rechtvaardiging van voorgenomen of al gepasseerd overheids geweld".

Naar toegewerkt

Dit hele proces roept het beeld op, dat de overheid bewust toewerkte naar een harde konfrontatie. En die gewilde konfrontatie is er in Dodewaard ook gekomen, in de vorm van een ongekend gewelddadig politieoptreden. "Er werd in Dodewaard geen centrale meer verdedigd, maar een beweging aangepakt. Het kernenergievraagstuk wordt op die manier herleid tot een openbare ordeprobleem", konkludeerde het weekblad *De Groene*. De politietaktiek tijdens de actie in Dodewaard was een voortzetting van de strategie van voor de actie. Het "gewelddadige optreden" van de aktievoerders werd opgevoerd als aanleiding en rechtvaardiging voor het harde politieoptreden. De burgemeester van Dodewaard had in een speciale verordening voor een groot gebied rond de kerncentrale een soort uitzonderingstoestand afgekondigd. Binnen dit gebied was het alleen toegestaan zich op de wegen te bevinden en verboden om bouwsels op de wegen te maken en zelfs maar bouwmaterialen mee te dragen. De "Dodewaard gaat dicht"-beweging had al wekenlang openlijk verkondigd dat de blokkade-actie zou bestaan uit de bouw van "anti-atoomdorpen", "versterkte blokkades", "barrikades" - of hoe het ook heten mocht, het kwam allemaal op hetzelfde neer - op de toegangswegen naar de centrale. En uitdrukkelijk niet uit alleen maar een demonstratie naar de centrale. Ook was tot deze aktievorm besloten door de gezamenlijke basisgroepen, die de "Dodewaard gaat dicht"-beweging door heel Nederland dragen. Er was absoluut geen sprake van het doordrijven van een "harde kern" of "verschijnselen in de marge" van de beweging, zoals ook minister *Van Thijn* achteraf in *Vrij Nederland* suggereerde. "Dodewaard gaat dicht" had deze uitgangspunten zelf lang van te voren op perskonferenties en in informatiemateriaal in de openbaarheid gebracht. Iedereen kon het weten, dus zeker de politie.

Verrast

Toch deden burgemeester en politieleiding, die samen met de officier van justitie het beleidscentrum in Do-

dewaard bemanden, naar buiten toe net alsof ze pijnlijk verrast waren door het feit dat de aktievoerders op zaterdag, de eerste dag van de aktieweek, met bouwmaterialen het 'verboden gebied' binnentrokken richting centrale en zich niets aantrokken van een kleine groep "platte petten" (agenten in gewone uniformen in het politiejargon) die zeiden dat dat niet mocht. Er werden zelfs barrikades gebouwd vlak voor de centrale - in praktijk niet veel meer dan wat slordige hoopjes hout, wat stangen en hier en daar een beddespiraal. Toen moest er wel ingegrepen worden. Bij de vorige blokkade-actie in oktober 1980 was het gebied rond de centrale afgegrensd door prikkeldraad en ME-linies. Deze keer waren er alleen de "platte petten", iedereen kon gewoon doorlopen tot aan de toegangsbuig tot de centrale. "We wilden een zo groot mogelijke tolerantie aanzien van de demonstratievrijheid hanteren", aldus het beleidscentrum. Natuurlijk wist de politieleiding dat de aktievoerders hun bouw materiaal niet bij een paar "platte petten" zouden achterlaten. Ook was bekend dat de barrikades daar zouden komen waar men op de eerste ME-afzetting zou stuiten. Het heeft er dan ook alle schijn van dat de politieleiding met opzet de aktievoerders tot bij de centrale heeft laten komen. Dat was de beste uitgangspositie en het beste moment voor een flinke afstraffing met een ongekende hoeveelheid geweld. Een groep van duizenden mensen, aan drie kanten klem tussen ME-linies, hun enige terugweg overvol met nog toestromende aktievoerders. De politie wist dat de terugweg dicht zat. Daarvoor waren in de stoet genoeg 'stillen' aanwezig en bij het tentenkamp van de aktievoerders bemande de politie zelfs een container vol met communicatie-apparatuur. Als de direkte aanleiding om de ME te laten ingrijpen blijven politieleiding en politievoorlichters voortdurend schermen met het gooien van molotovcocktails. Maar buiten de politie is dat feit door niemand bevestigd. Ook tijdens het verdere verloop van de actie in de volgende dagen, toen de ME wel een gebied rond de centrale afgegrensd hield, bleef de politie gewelddadige uitvallen doen naar de aktievoerders. Barrikades of niet. Maar na zo'n uitval trok de ME zich steeds op zijn oude stellingen terug. Een paar uur later herhaalde zich alles dan weer. Dit ook in het kader

van "het alsmaar invullen van die demonstratievrijheid", aldus politiekommandant Fijlbrief. Tegelijkertijd bleef men vanuit het beleidscentrum in Dodewaard, waar de politieke acties gekoördineerd werden, de gewelddadigheid van de aktievoerders benadrukken. En met sukses gezien de algemene teneur in de perscommentaren, ondanks de wanverhouding tussen de meer dan honderd gewonde aktievoerders en de twee gewonden aan politiezijde. Van Reenen merkt bij een opsomming van de verschillende "typen geweldsankties" over "gebiedsverdediging" op: "Gebiedsverdediging symboliseert de kracht van de monopolist (de bezitter van het geweldsmonopolie), vooral wanneer het gebied of een object daarin ook voor de tegenstander een symbolische waarde heeft. (...) Verdediging vergemakkelijkt bovendien de rechtvaardiging van geweld. Gebiedsverdediging geeft de politieke overheid de mogelijkheid, de tegenstanders als aanvallers te schilderen en hen op grond daarvan te veroordelen". De politie zelf onderschiet dit effect nog. Een politiedocument over Dodewaard stelt tenminste: "... over het feit dat er bij charges zo'n 100 à 150 demonstranten gewond zijn geraakt zal nog wel tot nodige vragen leiden". De actie in Dodewaard eindigde na vier dagen onder dreiging van 'knokploegen' die hadden aangekondigd het tentenkamp te komen schoonvegen. Op het allerlaatste is dat ook op kleine schaal gebeurd. Onder het toezicht oog van de politie.

Verontruste burgers

In het begin van het artikel heb ik min of meer gesuggereerd door een citaat over mobiliseringsstrategieën uit het boek van Van Reenen aan te halen, dat de overheid in Dodewaard bewust de bevolking tegen de aktievoerders zou hebben opgezet. Dat lijkt op het eerste gezicht nogal overdreven en misschien is het dat ook wel. Maar toch... De politie en het beleidscentrum waren al in een vroeg stadium op de hoogte van dreigementen van "verontruste burgers" tegen de aktievoerders. Er waren zelfs contacten met mensen die hierin een organiserende rol zouden spelen. Er werd op geen enkel moment duidelijk stelling genomen tegen deze dreiging met geweld. Integendeel. In toespraakjes, o.a. als een ware volksleider vanuit

een rijkspolitiehelikopter, feliciteerde de burgemeester de toegestroomde "verontruste bevolking". Steeds werd gedaan alsof het hierbij uitsluitend ging om de bevolking van het buurtschap Wely waar de kerncentrale ligt. Maar de burgemeester kon alleen al door het aantal weten dat dat niet klopte. Verder was bekend dat tot in de IJsselmeerpolders mensen waren opgetrommeld om de aktievoerders in Dodewaard aan te pakken. Daarmee wil ik niet zeggen dat er onder de bevolking van Wely geen verontrusting over de situatie rond de kerncentrale zou hebben bestaan.

In een busje van de rijkspolitie in het bijzijn van politieagenten kregen een aantal van de "verontruste burgers" de gelegenheid hun ultimatum en dreigementen aan een paar aktievoerders over te brengen. *Zonder stellingname van de politieagenten*. Sterker nog, in pamfletten die de volgende ochtend op het tentenkamp verspreid werden, nam het beleidscentrum het ultimatum van de 'knokploegen' zonder verder commentaar in zijn geheel over. De politie gebruikte de dreiging van de knokploegen in informele contacten met aktievoerders om hen onder druk te zetten. Er zijn zelfs berichten dat de burgemeester tegenover "verontrusten" gesuggereerd zou hebben dat ze de vrije hand zouden krijgen als de aktievoerders niet aan het ultimatum zouden voldoen. En inderdaad was er dinsdagavond tegen acht uur, toen het laatste ultimatum tegen het tentenkamp afliep, zo weinig politie bij het opgebroken kamp aanwezig, dat toegestroomde knokkers alsnog hun gram konden halen. Er vielen klappen en auto's van nog resterende aktievoerders werden omgegooid en in de brand gestoken. Nu viel er geen aanhoudingsteam of ME te ontdekken, ook al moet die nog steeds massaal in de buurt zijn geweest.

Om nu te zeggen dat die hele "spontane volkswoede" door de overheid was opgezet, lijkt me wel een erg boude bewering. Dan laat ik het optreden van het Dodewaardse VVD-raadslid, die zichzelf in *De Groene* een belangrijke rol toedicht in het "spontane volksverzet", maar even buiten beschouwing. Maar wel heeft de overheid dit soort "initiatieven uit de bevolking" alle ruimte gegeven, zeker niet afgeremd, en subtiel gemanipuleerd in de door haar gewenste richting, het verdwijnen van aktievoerders en tentenkamp. Of zoals de PvdA-loco-burgemeester van Dodewaard wat voorzichtiger formuleert: "Ik geloof niet in de opzet van dit soort zaken. Ik zeg alleen wel, het zijn wel factoren die samen hebben gespeeld. En op een of andere manier kun je daar baat bij hebben. Ik denk dat dat samen is gegaan". Misschien is deze rol van de overheid nog wel veel angstaanjagender dan de rol die extreem-rechtse groepen als het Oud-Strijders Legioen in de "spontane volkswoede" hebben gespeeld. In januari 1981 verscheen een dik rapport met als titel "Het grootschalig politieoptreden na 1980", het zgn. "Warnsveld"-rapport. De weerslag van een studiekonferentie in de tweede helft van 1980 naar aanleiding van de woelige gebeurtenissen in Amsterdam op 30 april. Aan de hand van een evaluatie van die dag kwamen deskundigen van rijks- en ge-

Foto Harrie Timmermans

meentepolitie, marechaussee, de ministeries van binnenlandse zaken en justitie en het openbaar ministerie tot een aantal uitgangspunten en aanbevelingen voor het toekomstige ME-optreden. De commissie drong er op aan met betrekking tot de ME-tactiek en technieken een eenvoudig handboek op te stellen voor de ME van rijks- en gemeentepolitie als ook voor de bijstandseenheden van de marechaussee. Als een van de belangrijkste tactische uitgangspunten noemde het rapport om "zich te bezinnen op het ontwikkelen en toepassen van betere tactieken en technieken, die voorzien in de overbrugging van de fysieke afstand, die telkenmale ontstaat tussen ordeverstoorers en de mobiele eenheden".

Het ME-optreden in 1981, met name in Amsterdam en Nijmegen liet zien, dat dit soort aanbevelingen niet aan dovemansoren gericht waren. Deze ontwikkelingen volgden elkaar in snel tempo op, ogenschijnlijk grotendeels buiten de oordeels- en besluitvorming van de politici om. De auteurs van het boekje *'De colonne eenmaal in beweging'* spreken hierover als de "technologie van de politieke beheersing" die in feite neerkomt op "een relatief nieuw soort bewapening, waarbij wetenschap en staat hand in hand gaan bij het onderdrukken van binnenlandse onrust". Het voordeel van deze middelen is dat ze een minimum aan direct zichtbare schade aanrichten. Ook beperken ze het directe fysieke contact tussen ME-ers en betogers. Ze bewaren de afstand tussen ME en de "vijand" en tegelijkertijd overbruggen ze die.

Een centrale plaats kreeg daarin het gebruik van traangas. Het "Warnsveld"-rapport noemde *"het gebruik van traangas een zeer effectief en zelfs onmisbaar wapen"* en vroeg om onderzoek naar verbetering van het traangas gebruik en ook naar nieuwe toepassingsmogelijkheden zoals de verspreiding van traangas uit een helikopter en de vermenging van traangas met water. In Amsterdam werd bij rellen steeds vaker onmiddellijk traangas gebruikt en niet meer pas nadat de lange lat van de ME niet afdoende was gebleken. Al in juli 1980 maakte de Amsterdamse korpsleiding duidelijk dat ze traangas niet langer meer als laatste middel zag. De verdere ontwikkelingen in Amsterdam en de gebeurtenissen rond de Nijmeegse Piersonstraat gaven een steeds grotere nadruk op traangas te zien bij het ME-optreden. Rond de ontruiming van de Grote Wetering in december 1980 kwamen volgens de Amsterdamse burgemeester 550 traangasgranaten tot ontbranding. Zijn Nijmeegse kollega meldde in februari '81 het afschieten van 170 granaten.

In Dodewaard lijkt deze ontwikkeling zijn voorlopig hoogtepunt te hebben bereikt. Nergens was tot nu toe de ME-tactiek zo volledig gebaseerd op traangasgebruik. Dodewaard was een ware orgie van traangas. Alleen al op zaterdag, de eerste dag van de akties rond de kerncentrales, zijn er "circa 1000 traangasgranaten verschoten". Deze opgave komt uit een "verslag van periodieke bespreking diverse commandanten" op zondagavond in het "kommando-centrum", een politie-dokument dus. Het vervolg vermeldt verder nog dat

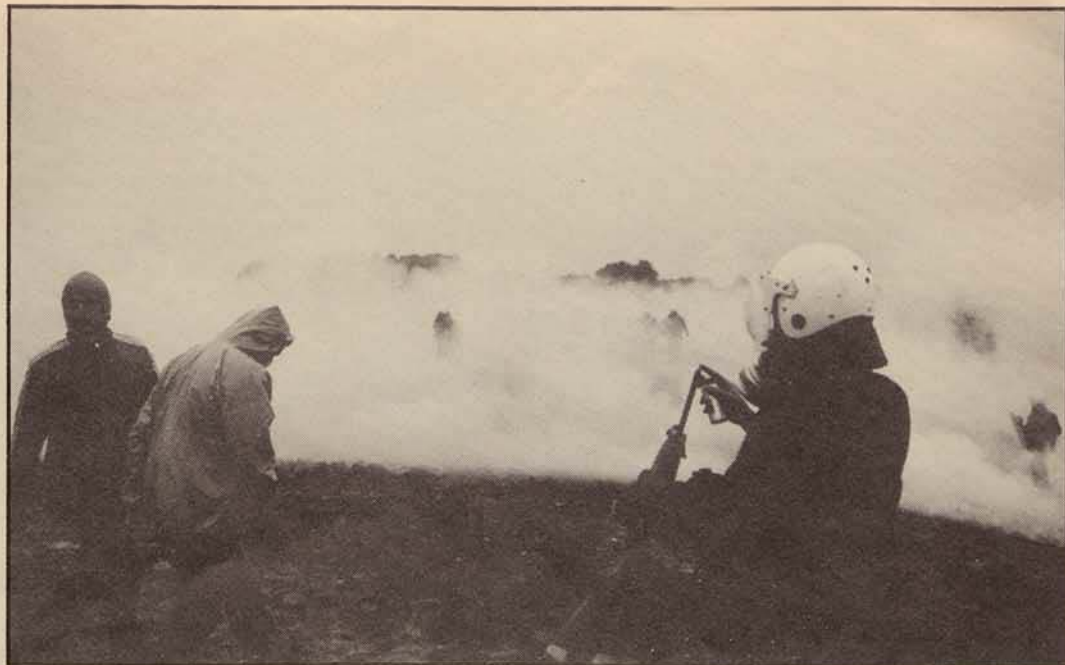

Foto Marco Fris

er inmiddels "een nieuwe voorraad van 3000 granaten" aanwezig was. Duizend, dat zijn bijna evenveel granaten als de in totaal ongeveer 1300 ME-ers, zowel van rijks- als gemeentepolitie, die volgens de rijkspolitie bij de akties betrokken waren.

Een andere nieuwigheid op het gebied van de "technologie van de politieke beheersing" was het gebruik van speciale video-apparatuur in een helikopter, die via een zender het beleidscentrum rechtstreekse beelden van het 'slagveld' voortverderde. Ook handig om mensen "die strafbare feiten plegen" te identificeren. Speciaal voor Dodewaard door het ministerie van justitie gehuurd bij een Engelse firma, die ook personeel leverde om de zaak te bedienen. "Een experiment", volgens commandant Fijlbrief, "en zeer geslaagd". Kosten 10.000 gulden per uur wist het regionale dagblad De Gelderlander te vertellen. "Overdreden", reageert een voorlichter van de rijkspolitie, "maar in orde van grootte van 5000 gulden mag u toch wel denken".

CS-gas

Het traangas dat de Nederlandse politie op het ogenblik gebruikt, is het CS-gas. Evenals zijn voorganger, het CN-gas, een giftig oorlogsgas dat in oorlogssituaties officieel niet gebruikt mag worden. Traangas is dan ook een erg misleidende naam. Een betogers over zijn ervaringen op zaterdagmiddag bij de kerncentrale: *"Direkt na de aanval (met traangas) was ik mijn gezichtsvermogen gedeeltelijk kwijt, ik kon moeilijk ademhalen, ik was mijn richtingsgevoel kwijt en voelde me verward. De hele dag en de daarop volgende dagen had ik last van hoofdpijn, branderig gevoel, vooral in mijn gezicht, spierpijn en algemene psychische angstgevoelens"*. En dat zijn nog maar een paar van de eerste symptomen die zich kunnen voordoen, nadat je met CS-gas in aanraking bent geweest. Over de dieper doorwerkende effecten op langere termijn is nog lang niet alles bekend. Zeker is, dat het gebruik van CS-gas door het Amerikaanse leger

in de Vietnam-oorlog vele doden en ernstige verwondingen (zoals blijvende verlammingen en blijvend oogletsel) heeft veroorzaakt. De auteurs van *'De colonne eenmaal in beweging'*, die heel wat gegevens over CS-gas op een rijtje gezet hebben, sommen een reeks onderzoeken en experimenten op die aantonen dat CS-gas ernstig en blijvend lichamelijk letsel kan toebrengen, o.a. kanker, astma en chronische bronchitis, nier- en leverbeschadigingen. De auteurs laten niet veel heel van de veiligheidsmarge die de Nederlandse overheid hanteert. Ze komen tot de konklusie: "Niet alleen bij misbruik, maar ook bij het voorgeschreven gebruik van traangas kan de veiligheidsmarge de dood als begrenzing hebben". Toch kent de Nederlandse overheid een "hoge veiligheidsfaktor" toe aan CS-gas. Bij de Nederlandse politie bestaat er geen enkele terughoudendheid ten aanzien van CS-gasgebruik. Ze bagatelliseert de gevaren van het gas liever. "De vraag is wat beter is, dat je klappen krijgt of dat je met traangas in aanraking komt", zegt bijvoorbeeld kolonel Fijlbrief in een interview.

Kollektieve afstraffing

Het gebruik van een wapen als CS-gas door de politie betekent optreden zonder onderscheid des persoons. Van Reenen: "De scheiding tussen 'Wij' en 'Zij' schept duidelijkheid in een onzekere situatie". Traangas is als politiewapen eigenlijk bedoeld om menigten te verspreiden. Maar in praktijk blijkt de politie het vaak te gebruiken juist om mensen in te sluiten en kollektief af te straffen. En in Dodewaard had het daar alle schijn van. De inzet van traangas op zaterdagmiddag begon in een situatie dat mensen aan alle kanten ingesloten zaten. Aan de rand van de weilanden lagen rollen prikkeldraad. Een aktievoerder over die zaterdagmiddag: "Ik hoorde gegil. Er bleek een traangasgranaat afgeschoten te zijn. Nu merkte ik het ook en begon weg te rennen. Je kon echter geen kant meer op, omdat alle wegen waren afgeslo-

ten door de ME. Terwijl M. en ik zo goed als het kon toch probeerden weg te komen, kreeg M. een granaat achter op haar hoofd. We zaten toen echt in een wolk van gas en brandende rook. Op dat moment dachten we echt dat we dood gingen en bleven een tijdje liggen, maar we moesten al gauw weer verder want in de ontstane paniek rende iedereen over ons heen. We kwamen bij het prikkeldraad terecht waar we blind instapten. Ik raakte beklemd en heb mijn been eraan open gehaald. We kwamen bij een boerderij waar allemaal mensen gillend, huilend, spugend en kotsend in het gras lagen. Het was echt verschrikkelijk. De boer had een emmer water neergezet zodat we onze ogen konden deppen, maar het hielp niet veel. We zagen weer ME aankomen en moesten verder rennen. Dit keer dwars door een akker. We waren net op tijd over de sloot toen de ME in de akker stond. Een jongen die nog over de sloot probeerde te komen, werd door een ME-er gepakt en flink afgerod. De andere ME-ers moesten hem zelfs een beetje in toom houden".

Ook bleef de ME doorschieten met traangas op groepen mensen, die overduidelijk al op de vlucht waren en echt geen aansporing meer nodig hadden of bijvoorbeeld moeite hadden een brede sloot over te komen. Het enorm hoge aantal van 1000 afgeschoten granaten is dan ook wel te verklaren. Je vraagt je wel af hoe een politieman in zo'n situatie kan nagaan of de in de richtlijnen voor het gebruik van traangas aangegeven maximale concentratie nog niet bereikt is. Datzelfde vraag je je af, wanneer je ziet dat ME-ers traangasgranaten, direct nadat ze tot ontbranding zijn gebracht, vlak voor de gezichten van zittende mensen houden. Daarvoor gebruiken ze CS-gasgranaten die normaliter met de hand naar een menigte gegooid worden, en ook CS-granaten die op een stok gestoken waren. "Dat moet dan een incident zijn", reageert kolonel Fijlbrief "dat behoort niet tot de wijze waarop traangas verspreid wordt". Maar zo-

wel op zaterdag als op de daaropvolgende dagen is dit meerdere malen signaleerd, evenals het gericht schieten met CS-granaten op mensen. Ook gebruikte de politie cylinders van het formaat brandblusapparaten om traangas te spuiten. Dit soort optreden heeft opnieuw veel weg van een afstraffing. In dit verband was ook het veelvuldig gebruik van honden opvallend. Er zijn zelfs klachten over politiehonden, die in het nachtelijk duister losgelaten zouden zijn door op CS-gas halverdoofde betogers.

Sputbusje

Een ander 'traangas verspreidend middel' dat tot dan toe bij de Nederlandse politie nog niet gesignaleerd was, zorgde tijdens de Dodewaard-actie voor nogal wat konsternatie. Het traangassputbusje. Eerst ontkende politiekommandant Fijlbrief het gebruik ervan glashard, na foto's in kranten gaf hij het de volgende dag toch toe en de dag daarop behoorde het sputbusje zelfs ineens tot de standaarduitrusting. Minister Van Thijn zei later niet te snappen waar de busjes vandaan kwamen en beloofde een onderzoek.

Bij de Amerikaanse en Westduitse politie zijn dit soort sputbusjes met CN- of CS-gas, ook wel chemicalmace genoemd, al langer in gebruik en al jaren voorwerp van felle protesten. Wetenschappelijke rapporten wezen uit dat het gebruik van deze individueel gerichte wapens kon leiden tot zwaar oogletsel en zelfs tot blindheid. Aan het begin van de zeventiger jaren liet de Nederlandse kommissie voor bewapening en uitrusting van rijks- en gemeentepolitie met goedkeuring van de ministers van binnenlandse zaken en justitie de traangassputbussen door zes ervaren politiefunktionarissen uittesten. In de Bondsrepubliek zijn de sputbusen trouwens vrij in de handel verkrijgbaar.

Dat ook de politie in Dodewaard een beetje in zijn maag zat met het sputbusje, blijkt wel uit een passage uit het al eerder aangehaalde "verslag van periodieke bespreking diverse kommandanten": "... hierover zullen nog wel de nodige vragen worden gesteld in de kamer. Ook het feit dat kolonel Fijlbrief tijdens een interview het gebruik heeft ontkend, omdat hij toen niet op de hoogte was van dit 'nare' voorval, zullen nog wel voor enige vragen zorgen". Waar die onrust bij de politie vandaan kwam, is niet helemaal duidelijk. Want de instructie over traangasgebruik laat wat de rijkspolitie betreft alle ruimte voor dit soort 'eigen initiatieven' van de politie. Daarin is alleen sprake van het gebruik van "traangas verspreidende middelen". Niet van types e.d. die de minister eerst gesankteerd moet hebben zoals bij de gemeentepolitie.

Kolonel Fijlbrief, volgens wie er maar één incident met een traangassputbusje is geweest, rechtvaardigt het gebruik door erop te wijzen dat de betreffende politiemans in burger zich in zo'n bedreigende positie bevond dat er eigenlijk een "schietwaardige situatie" ontstond. "Ik ben blij dat die man zijn pistool niet getrokken heeft en niet geschoten heeft, maar hij heeft toen gebruik gemaakt van het traangassputbusje". Het ver-

Vrij in de handel. (Foto Freddy Rikken)

haal van een gearresteerde EHBO-er die later weer vrijgelaten werd, geeft een heel ander beeld. Hij vertelt hoe hij door drie politiemensen in burger over de grond achter een ME-kordon werd gesleurd. Hij was bij de benen gegrepen nadat hij tijdens de verzorging van traangasslachtoffers een ME-er had toegeschreeuwd niet gericht op mensen te schieten met een traangasgranaat: "Bij het busje aangekomen werd door een andere man een sputbusje in mijn gezicht gespoet".

Stillen uit arrestatieteams

"Het verrichten van aanhoudingen van daders van ernstige delikten dient een meer geïntegreerd onderdeel van het ME-optreden te zijn" schrijft de "Warnsveld"-kommissie in haar rapport. Sinds de gebeurtenissen op 30 april '80 is de politie met name in Amsterdam bij ongeregelde heden steeds meer gaan werken met zgn. *aanhoudingseenheden* van politiemensen in burger. De 'stillen'. Meestal werden deze eenheden samengesteld uit ME-ers en rechercheurs in burger. Bij de Rotterdamse politie krijgen op het ogenblik van elk ME-peleton van 45 personen 10 ME-ers een specialisatie in deze taak. In Dodewaard waren ze er ook, de aanhoudingseenheden. Deze stillen vielen vooral op door hun gewelddadig optreden. Vermoed als aktievoerders, compleet met doeken voor het gezicht, stickers op de rug en soms een bromfietshelm op het hoofd, kwamen ze ineens vanachter een ME-kordon vandaan of doken plotseling uit een groep aktievoerders. Ze ontpopten zich dan als knokkers die met knuppels en andere attributen zoals bijvoorbeeld het traangassputbusje meedogenloos toesloegen, arrestanten achter de ME-linies sleurden om hen daarna geboid met een soort plasticstrips af te voeren.

De aanhoudingseenheden gingen voortdurend behoorlijk over de schreef waarbij zelfs EHBO-ers en een EHBO-auto het moesten ontgelden. Een arrestant vertelt bijvoorbeeld hoe een dokter na zijn arrestatie door drie stillen konstateerde dat een stukje bot van zijn ellebooggewricht afgesplinterd was, banden beschadigd waren en er bloed in het gewricht zat. Dit terwijl hij op zijn buik op de grond lag en zich totaal niet verzette.

Na aanvankelijke ontkening door de afdeling voorlichting van het rijkspolitiedistrict Nijmegen gaven een andere rijkspolitiewoordvoerder en ook kommandant Feijlbrief tegenover mij toe dat de aanhoudingseenheden in Dodewaard niet bestonden uit ME-ers in burger maar uit enkele tientallen leden van de zgn. *arrestatieteams* van de rijkspolitie. Misschien verklaart dat het excessieve geweldsgebruik en ook, dat Fijlbrief het traangassputbusje tot standaarduitrusting kon verklaren. Want deze arrestatieteams zijn onder veel geheimzinnigheid in de jaren '70 in het leven geroepen speciaal ter 'bestrijding van terrorisme en zware criminaliteit'. Voor arrestaties in 'vuurgevaarlijke situaties' krijgen de leden van de arrestatieteams een zeer gespecialiseerde, harde training, o.a. in het omgaan met volautomatische wapens van militaire snit. Zij zijn de enige politiemensen in Nederland die dit soort vuurwapens mogen gebruiken, weliswaar na uitdrukkelijke toestemming van de minister. Toen na een schietpartij met dodelijke afloop in 1978 het bestaan van dit soort teams voor het eerst uittekte, benadrukten de verantwoordelijke ministers dat ze uitsluitend ingezet zouden worden voor de aanhouding van 'vuurgevaarlijke personen'. Nu waren er van het begin af aan een aantal mensen die twijfels hadden over deze taakstelling. Per slot van rekening valt het in Nederland nogal mee met het terrorisme en de zware criminaliteit.

Die twijfelaars lijken gelijk te hebben gekregen, nu leden van deze terrorismebestrijdingsteams zijn ingezet om kernenergietegenstanders aan te houden. Tegelijk ook een subtiel manier van kriminalisering van de anti-kernenergiebeweging. Op vragen aan de rijkspolitie of het niet vreemd is dat mensen met dit soort achtergrond in gezet worden voor de arrestatie van anti-kernenergie-aktievoerders, die toch niet gelijk te stellen zijn aan 'vuurgevaarlijke criminelen', krijg je twee soorten antwoorden. Enerzijds dat deze mensen *eigenlijk twee petten op hebben*, de pet van een arrestatieteam in bepaalde

situaties en de pet van een gewone politiemans die aanhoudingen verricht. Anderzijds antwoorden als: "We merken steeds meer dat er de teneur is dat waar het gaat om demonstraties, er steeds meer groeperingen komen van jongelui die geweld willen. Dat soort elementen zul je dan toch moeten kunnen elimineren".

De aanhoudingseenheden moesten mensen arresteren die "zich schuldig maakten aan strafbare feiten". In de ogen van de aktievoerders waren ze er vooral op uit om door middel van dit soort arrestaties een ware terreur uit te oefenen. De verhalen van de meeste arrestanten staan dan ook lijnrecht tegenover de beschuldigingen die politie en officier van justitie tegen hen inbrengen. Een aantal arrestanten moest kort na hun arrestatie zonder aanklacht al weer worden vrijgelaten. De inzet van deze aanhoudingseenheden leidde tot een aantal erg gevaarlijke situaties. Op zondagmiddag werden in een weiland bij één van de blokkades al *stillen met getrokken pistool* gesignaleerd. Op maandagmiddag sprongen een aantal stillen praktisch op het tentenkamp met een *getrokken pistool* uit een auto om een man te arresteren, die vernielingen zou hebben aangericht aan de in de sloot gekieperde kontainer van de politie, vol met communicatieapparatuur. Aktievoerders, woedend over dit soort optreden, bekogelden hen met stukken hout. Blijkbaar nam de politieleiding, die tot deze actie zo dicht bij het tentenkamp besloten had, bewust het risico van zo'n 'vuurgevaarlijke situatie'.

Verder hadden de aktievoerders de indruk dat 'het stikte van de stillen' op het tentenkamp die de zaak konstant in de gaten hielden. Kolonel Fijlbrief ontkent dit ten stelligste. Toch valt het je op, wanneer je het "verslag van periodieke bespreking diverse kommandanten" nog eens doorleest, hoe verbazingwekkend goed de politie op de hoogte was van wat er zich op het tentenkamp afspeelde. En ook de volgende opmerking in dat verslag geeft te denken: "Op het tentenkamp is onrust ontstaan over de eventuele aanwezigheid van politie-stille-ME." en dan onderstreept "iedereen kijkt naar ie deren".

Al met al laat het politieoptreden in Dodewaard de indruk na, dat het politieapparaat binnen een jaar na het uitkomen van het "Warnsveld"-rapport een groot deel van de aanbevelingen uit dat rapport zelf al ingevuld heeft. De ontwikkelingen binnen dat apparaat lijken hun eigen weg te volgen, inspringend op ontwikkelingen in de samenleving maar steeds onafhankelijker van parlement en politieke bestuurders. Misschien wordt kolonel Fijlbrief daarom in sommige perspublicaties wel terecht als de sterke man binnen het beleidscentrum in Dodewaard afgeschilderd. Het 'grootschalig politieoptreden' wordt zeker niet bepaald door de politieke kleur van de burgemeester, die in dit soort situaties formeel de leiding heeft. Na Dodewaard zijn alle drie grote politieke partijen PvdA (Amsterdam), CDA (Nijmegen) en VVD (Dodewaard) aan de beurt geweest om deze stelling met bewijs te staven.

www.laka.org

Gedigitaliseerd 2014

Foto Birgitta Maes